

Ivo MIŠUR, *Narodna crkva Bože Miloševića 1919. – 1921.*, Zagreb, vlastita naklada, 2020, 148 str.

Saša Vuković

sasa.vukovic1996@gmail.com

Osim ljudskih gubitaka i goleme materijalne štete, kao i intenzitetom i brojem uključenih, poginulih i ranjenih, najveći sukob s kojim se čovječanstvo dotad suočilo, Prvi svjetski rat uzrokovao je i niz društvenih promjena te potresa na duhovnom polju. U kombinaciji s raspadom Austro-Ugarske Monarhije i stvaranjem prve jugoslavenske države u sklopu novih integracijskih procesa, na južnoslavenskom prostoru te su se promjene manifestirale i pojavom novih religijskih pokreta, unutar ili izvan etabliranih vjerskih zajednica. Istraživanju jednog od njih, Narodne crkve Bože Miloševića, svojom se istoimenom knjigom posvetio Ivo Mišur (r. 1988.), inženjer strojarstva i slobodni istraživač suvremene zavičajne i manjinske povijesti. Kao pokret koji je – nikada u punom smislu – djelovao svega tri godine, ne ugrozivši značajnije prevlast katolicizma ili pravoslavlja, Narodna crkva u hrvatskoj svijesti o prošlosti, pa samim time i nacionalnoj historiografiji, nije ostavila znatniji trag. Unatoč tome, već na samom početku svog djela autor ističe da će svojim prikazom povijesne kronologije pokreta nastojati pokazati »da je Narodna crkva i njezin osnivač, Božo Milošević, bio unikum, kakvog po svoj prilici nema više ni u našoj zemlji ni izvan nje« (str. 2). Podijeljena, s *Uvodom* i *Zaključkom*, na dvanaest poglavlja (i niz potpoglavlja) u ovom će tekstu Mišurova knjiga biti prikazana kroz svojih šest glavnih tematskih cjelina.

Prvu od njih, sastavljenu od poglavlja *Katolički reformni pokret u Münchenu* i *Reformni pokret i Narodna crkva*, valja promatrati kao postavljanje konteksta za daljnju razradu Miloševićeva rada. Povezavši njemački prostor uoči rata s hrvatskim putem Miloševićeva studija u Münchenu, ondašnjem središtu liberalnih crkvenih kretanja, u prvom od spomenutih poglavlja Mišur ukratko predstavlja rad dijela njemačkih katolika na preobrazbi katolicizma u integralan dio njemačkoga nacionalnog identiteta pomirenjem s državom nakon desetljeća *Kulturkampfa* i međusobnog nepovjerenja. Prema vodstvu pokreta, koji je uskoro postao poznat pod nazivom *Reformkatholizismus*, takvi su postupci trebali potaknuti ne samo jačanje vjerskog života Nijemaca, već i nacionalno jedinstvo; što su ideje koje će svog odjeka imati i u Miloševićevoj ideologiji. Ipak, naglašava se, potrebno je na umu imati da je takav pokret čitavo vrijeme

nastavio naglašavati svoju povezanost s Rimom, ciljajući samo na suzbijanje političko-partikularističkog aspekta katolicizma. Pruživši pregled najvažnijih reformnih društava i časopisa, u sljedećem poglavlju Mišur prelazi na južnoslavenski poslijeratni prostor, baveći se poglavito pokušajima suradnje katoličkoga i pravoslavnog nižeg klera u radu na zbližavanju dviju crkava paralelnom provedbom disciplinarnih i inih reformi, a u nastojanju da upravo Balkan postane prostorom pomirbe Zapada i Istoka. Poseban osvrt pritom je pružen na knjižicu *Rane u Katoličkoj crkvi* (1917.) Nikole Petrića, kao i na razlikovanje između budućih hrvatskih starokatolika i Miloševićevih sljedbenika s obzirom na onovremen odnos prema Rimu. Pronalazeći korijene nerazumijevanja posebnosti Narodne crkve već u onodobnom smještanju svih »reformista« u isti tabor, autor još jednom naglašava njenu historiografsku zapostavljenost i pogrešne predodžbe u onim rijetkim tekstovima koji su joj posvećeni.

Kao što i njezin naslov sugerira, sljedeća cjelina, sastavljena samo od poglavlja *Božo Milošević – Lik i djelo*, posvećena je pregledu Miloševićeva života i rada. Prateći njegovu postupnu preobrazbu u jednog od vodećih dalmatinskih i hrvatskih anti-klerikalaca, Mišur – rekonstruirajući njegov javni rad iz napisa u onodobnim novinama *Narodna politika* i *Riječ SHS* – kao temeljne elemente Miloševićeve ličnosti ističe rani interes za jugoslavensku ideologiju, kao i kombinaciju karizmatičnosti i lijenosti, nazivajući ga »ideologom bez radnika« (23). Dakako, ključnu ulogu odigralo je njegovo isključenje iz franjevačkog reda 12. lipnja 1919. godine, završivši time niz sukoba započetih još tijekom rata, ponajprije pokušajima prisilnog inkorporiranja dalmatinskih franjevaca u redove Pučke stranke, odnosno njihovim otporom. Ukratko prikazavši aktivnost Bože Miloševića i njegove Narodne crkve, kojoj spomenuti datum postavlja kao dan osnutka, u Dalmaciji i Zagrebu, Mišur potom prelazi na opis Miloševićevih aktivnosti u SAD-u, kamo je odselio u travnju 1921. godine, zadavši time *de facto* smrtni udarac Narodnoj crkvi u Kraljevstvu SHS. Kao zanimljivije dijelove vrijedi izdvojiti njegov ulazak u Metodističku episkopalnu crkvu u Chicagu, kao i potporu jugoslavenskim komunistima nakon Drugoga svjetskog rata. Služeći kao potencijalna baza za nova istraživanja, koristan je popis Miloševićevih djela – s autobiografijom *My Conversion. Why I left the Church of Rome* kao središnjim – na kraju poglavlja.

Mogućnost novim istraživanjima otvaraju i sljedeća dva poglavlja *Pregled časopisa Novi rod, Zagreb listopad/studeni/prosinac 1920. godine* i *Pregled časopisa Novi rod/New Generation, Chicago 1920.–1930.* Naime, budući da je u slučaju hrvatskog izdanja, unatoč tome što je to bilo glavno glasilo Narodne crkve, riječ tek o pet objavljenih brojeva, dok se od brojnijih američkih primjerala u NSK-u čuva također samo pet brojeva, Mišur u ovom dijelu svoje knjige prenosi detaljne opise i opširne citate iz gotovo svih članaka objavljenih u njima, predstavljajući time građu koja je poslužila kao osnova za rekonstrukciju nauka i sastava Narodne crkve, analiziranih u idućim poglavljima. Kao pre-

vladavajući motivi spomenutih članaka redovito su kritika katolicizma (manje i pravoslavlja) i samog društva, šturo iznošenje programa Narodne crkve (što autor objašnjava već spomenutom Miloševićevom intelektualnom lijenošću) te isticanje jugoslavenstva i narodnog jedinstva.

Sljedećom cjelinom, koju čini opširno poglavlje *Povezanost s drugim organizacijama i pokretima*, Mišur prati izravne ili neizravne veze Narodne crkve s političkim, vjerskim ili svjetonazorskim organizacijama i skupinama na hrvatskom i/ili širem jugoslavenskom prostoru. U političkom kontekstu, riječ je o dvjema strankama prema kojima je Miloševićev pokret imao dijametralno suprotne stavove – nastavši kao protest protiv nasilnog pretvaranja franjevačkih župa u ispostave Pučke stranke, Narodna crkva znatnu je potporu – logističku, financijsku i drugu – pronašla u Demokratskoj stranci, pridruživši se njenim unitarističkim težnjama. Već spomenutim sličnostima i razlikama Narodne crkve u odnosu spram reformnog dijela nižega katoličkog i pravoslavnog klera (posebice Cetinske skupine kao njihova najvećeg konglomerata), odnosno razlozima konačnog neuspjeha njihove suradnje, ovdje je posvećena dodatna pažnja. Napokon, posebno zanimljive su poveznice Miloševićeva pokreta s masonima i onovremenim – u hrvatskoj historiografiji također rijetko obrađivanim – pokretima tzv. slobodnih mislilaca – Marjanovićevom Jugoslavenskom narodnom obnovom i Etičko-kulturnim pokretom Miljenka Vidovića. Upravo suradnjom s tim skupinama, sukladno njihovim proklamiranim načelima, vidljiva je spremnost Narodne crkve na povezivanje sa svim organizacijama usmjerenima prema, doduše veoma šturo definiranom, oslobođenju duša od pukoga vjerskog formalizma i konačnom čovječjem preporodu, čime je taj pokret gotovo potpuno izašao iz kršćanskih okvira, uklopivši se u ona društvena strujanja koja s u svojoj biti suprotstavljena etabliranim religijskim zajednicama.

Upravo idejnom pozadinom, naukom i praksom, te strukturom Narodne crkve bave se poglavlja četvrte tematske cjeline Mišurove knjige. U prvom od njih, *Narodna crkva – svećenici i članovi*, analiziran je položaj Bože Miloševića i petorice drugih bivših katoličkih ili pravoslavnih svećenika u strukturi pokreta lišenog stroge podjele na kler i vjernike. S obzirom da Narodna crkva nije vodila sustavnu evidenciju svojih članova, Mišur njihovu brojnost i barem približan sastav pokušava rekonstruirati putem donacija popisivanih u časopisu *Novi rod*; potrebno je ipak naglasiti da u nekim slučajevima vjerojatno pretjeruje proglašavajući njezinim članovima osobe koje su potporu Narodnoj crkvi mogle pružati iz različitih – sasvim nevjerskih – pobuda i ciljeva (poput političara Srđana Budisavljevića). Pomoću tekstova objavljivanih u spomenutom časopisu u poglavlju *Nauk Narodne crkve* na sličan se način pokušavaju rekonstruirati njegove temeljne odrednice – kao osnova ističu se naglašeni antiklerikalizam i jugoslavenski unitarizam, na što se nadovezuju razna teoretiziranja o ljubavi, istini, bratstvu, jednakosti i radu. Iz članaka je, prema

Mišurovom izdvajanju, vidljiv i utjecaj post-religioznosti, moralnog partikularizma s osobnom savješću kao jedinim arbitrom te težnja k općem pomirenju i oslobođenju od autoriteta i tek deklarativne pripadnosti nekoj religijskoj zajednici. Krist je u tom kontekstu proglašen tek donositeljem novog nauka, dok su djela naglašena kao ključ ostvarivanja kraljevstva nebeskog na zemlji i u pojedincu. Takvim naukom, Narodna je crkva pred zainteresiranu publiku nastupala tiskanjem časopisa i održavanjem predavanja. Razrađena u poglavlju *Ustrojstvo i način djelovanja* takva je praksa, s obzirom na pretplatu i naplatu ulaznica, činila temelj financijske opstojnosti pokreta (i samog Miloševića), kao i njegove svojevrsne ekskluzivnosti. Na kraju Mišur pruža osvrt i na smjernice prozelitističkog djelovanja pripadnika Narodne crkve, koje je variralo između miroljubivog nastupa i žestokih kritika drugih vjerskih zajednica, odnosno na odnos Narodne crkve prema ženama i njihovu društvenom položaju.

Konačno, u završnom dijelu, u poglavlju *Razlozi propasti NC u Kraljevini SHS* još se jednom analiziraju Miloševićeve mane kao vođe Narodne crkve, odnosno nedostaci samoga pokreta, poput njegove kratkotrajnosti, izostanka institucionalizacije (i jedinstvene knjige kao temelja nauka, umjesto njegove nedorečenosti i razasutosti na stranicama časopisa), češćih i redovitijih okupljanja te vizualnog identiteta, politizacije povezivanjem s Demokratskom strankom i očiglednog korištenja sredstava prikupljenih predavanjima i prodajom časopisa prvenstveno za Miloševićevo uzdržavanje sve do iseljenja u SAD. Unatoč korištenju kršćanske terminologije u Narodnoj crkvi, Mišur u *Zaključku* negira kršćanski karakter Narodne crkve Bože Miloševića, proglasivši je antropocentričnom religijom bez jasnog identiteta te još jednom pruživši kratak pregled njenog razvoja od apostazije dalmatinskih franjevaca do razvoja temeljnih ideja. Napokon, na samom kraju, u *Pogovoru*, autor osobno progovara o temi, nazivajući Miloševića »jugoslavenskim Don Quijoteom« (145) i izražavajući mišljenje da je njegov pokret poticaj i za suvremeno preispitivanje vlastite (ne) deklarativnosti u pripadnosti pojedinoj vjerskoj zajednici te pokazatelj potrebe za stalnom duhovnom obnovom religijskih institucija.

Unatoč relativno malom opsegu i vremensko-predmetnoj uskoće odabrane teme istraživanja, knjiga *Narodna crkva Bože Miloševića 1919.-1921.* Ive Mišura u svojem se monografskom izdanju s pravom može nazvati jednim od pionirskih djela na području istraživanja te tematike, pružajući doprinos poznavanju idejno-religijskih kretanja na hrvatskom i širem južnoslavenskom prostoru u prvoj polovici 20. stoljeća. Spomenuta uskoća najvećim je dijelom prevladana uklapanjem Miloševićevog pokreta u kontekst rada drugih onovremenih reformnih organizacija i skupina, što – kao što je već istaknuto – čini najzanimljiviji dio teksta, potičući čitatelja na traganje za literaturom i o ostalim spomenutim obnoviteljskim pokretima. Kao najistaknutiji nedostatak promatrane knjige jest mjestimično pretjerano oslanjanje na prenošenje velikih citata umjesto njihove sažete analize, a iz perspektive vanjskog dojma izostanak završne lekture, čija

bi provedba doprinijela poboljšanju ukupnog dojma knjige. No, unatoč tome, rad Ive Mišura, kojim su iznesene spoznaje o jednoj dosad gotovo potpuno nepoznatoj religijsko-svjetonazorskoj grupaciji, prečesto sasvim prešućenoj ili utopljenoj u drugim reformskim pokretima tog razdoblja, snažan je poticaj daljnjem istraživanju toga i sličnih fenomena, služeći i kao jasan pokazatelj da su – unatoč nedvojbenoj koristi koju studij povijesti donosi – za svrhovit historografski rad potrebni ponajprije trud i volja.